

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.19

УДК 007:304:659.3

М. О. Кузнецова, аспірант, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

k.mariika@ukr.net

https://orcid.org/0000-0003-3211-0338

ЗАСАДИ Й ПАРАМЕТРИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО КОНТЕНТУ В УКРАЇНСЬКОМУ ТЕЛЕПРОСТОРИ

Визначено поняття «науково-популярний контент», досліджено характеристики, якими воно наділене в межах українського телепростору. Проаналізовано такі поняття, як «контент», «наука» і «науковий», «популярний», «телепростір». Досліджено позицію вчених щодо семантичних особливостей кожного з елементів поняття «науково-популярний контент». Розглянуто ненаукові концепції: «квазінаука», «псевдонаука», «лженаука», «антинаука» тощо та міркування вчених щодо їх розмежування. Виокремлено ознаки наукового і ненаукового. З'ясовано межі досліджуваного українського телепростору, зважаючи на три критерії «доступності» для українського телеглядача: технічний, мовний та ціновий, за допомогою яких визначено, що саме є українським телепростором, у рамках якого існує досліджуваний науково-популярний контент.

Ключові слова: *лженаука, науковий скептицизм, науково-популярний контент, телепростір.*

М. А. Кузнецова, аспірант, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, г. Харьков

ПРИНЦИПЫ И ПАРАМЕТРЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОГО КОНТЕНТА В УКРАИНСКОМ ТЕЛЕЭФИРЕ

Определено понятие «научно-популярный контент», исследованы характеристики, которыми оно наделено в пределах украинского телепространства. Проанализированы такие понятия, как «контент», «наука» и «научный», «популярный», «телепространство». Исследованы позиции ученых относительно семантических особенностей каждого из элементов понятия «научно-популярный контент». Рассмотрены ненаучные концепции: «квазинауки», «псевдонаука», «лженаука», «антинаучные» и т.д. и позиции ученых относительно их разграничения. Выяснены черты научного и ненаучного. Определены границы исследуемого украинского телепространства с учетом трех критериев «доступности» для украинского телезрителя: технического, языкового и ценового, с помощью которых определено, что именно является украинским телепространством, в рамках которого существует исследуемый научно-популярный контент.

Ключевые слова: *лженаука, научный скептицизм, научно-популярный контент, телепространство.*

M. O. Kuznetsova, postgraduate student, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv

PRINCIPLES AND FUNCTIONALITY OF POPULAR SCIENCE CONTENT IN UKRAINIAN TELEVISION

The aim of this paper is to define the concept of “popular science content” and to study what characteristic features it has within the framework of modern TV-space.

Research methodology. Various methodological approaches are used, including etymological origin, analysis, generalizations and others.

Results. The following concepts are analyzed: “content”, “science” and “scientific”, “popular”, “television”. The paper studies the position of scientists regarding the semantic features of each of the elements of the concept “popular science content”. Such non-scientific concepts as “para-science”, “pseudoscience”, “anti-science” and the positions of scientists regarding their delineation are considered. The features of scientific and unscientific are singled out. The boundaries of the Ukrainian television under inquiry are determined on the basis of three criteria of “accessibility” for a Ukrainian viewer: technical, linguistic and price.

Novelty. Having studied the components of the concept “popular science content”, the author has formulated key criteria that characterize popular science content, such as: 1) covers certain scientific knowledge and achievements from one or more branches of science (social, technical, natural sciences, etc.); 2) has a research base in the structure; 3) does not contain pseudo-guesses; 4) is designed for a mass audience.

The practical significance. The research can be recommended for developing lectures by specialists in science journalism courses.

Key words: *pseudoscience, scientific skepticism, popular science content, television.*

Постановка проблеми. Сучасний український телепростір містить великий об'єм інформації, яка репрезентується в найрізноманітніших екранних жанрах. Залежно від того, якими є тематично-функціональні особливості того чи іншого продукту, його можуть надавати аудиторії в конкретному тележанрі. Водночас науково-популярний контент у вітчизняному телепросторі, його ознаки досліджено недостатньо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «контент», «наука», а також «псевдонаука», «паранаука» тощо як варіанти ненаукових концепцій досліджували К. Іванов, А. Казаков, Л. Копилова, К. Костюк, М. Манер, В. Мінєєв, Р. Халлокс, Д. Хазен та інші. К. Костюк у праці «Книга в новому медійному середовищі» зазначає, що контент — це «позначення всього, що може бути цікавим, є продуктом творчих зусиль і що можна передати в інформаційному повідомленні» (Костюк, 2015, с. 343). На думку науковця, для поширення контенту необхідне існування інформаційного середовища. Зміст сам по собі існувати не може, а отже, доцільно зазначити рамки, у яких він існує, і те, якими характеристиками він наділений. У дослідженні таким інформаційним середовищем є телепростір, у межах якого існує досліджуваний контент.

Мета статті — визначити поняття «науково-популярний контент» і дослідити, якими характеристиками воно наділене в межах сучасного телепростору. Завдання: означити складники поняття «науково-популярний контент», проаналізувати погляди дослідників щодо спільних і відмінних змістових ознак кожного із цих елементів; розглянути особливості ненаукових концепцій, їх різновиди і погляди науковців щодо їх розмежування; виокремити елементи наукового та ненаукового; сформувати поняття науково-популярного контенту в українському телепросторі на основі виконаного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи науково-популярний контент як явище і поняття, доцільно сформулювати його визначення відповідно до змістових особливостей усіх складників. Термін «контент» запозичено з англійської мови, однак нині він в українському варіанті використовується в різних сферах, зокрема в медіасередовищі.

Якщо апелювати до семантичних властивостей слова «content» («контент»), то в англійській мові, на відміну від української, воно використовується в кількох значеннях і навіть є різними частинами мови, залежно від контексту повідомлення. Так, слово «content» в англійській мові використовується на позначення:

1. Іменника, у значенні «ідей, що відображені на письмі чи усно; все, що міститься в чомусь; кількість/об'єм конкретної речовини, що міститься в чомусь» (Cambridge Academic Content Dictionary, 2017). Українські відповідники в англо-українському перекладі — поняття «зміст», «об'єм», «обсяг», «суть», «значення», «задоволення».

2. Дієслова, у значенні «сприяти тому, щоб хтось почувався щасливим і задоволеним» (Cambridge Academic Content Dictionary, 2017). Українськими відповідниками в англо-українському перекладі є дієслова «вгоджати», «задовольняти», «задовольнитися», «вгодити».

3. Прикметника, у значенні «бути задоволеним ситуацією і не бажати змін або вдосконалення» (Cambridge Academic Content Dictionary, 2017). Українськими відповідниками в англо-українському перекладі є прикметники «вдоволений», «задоволений», «згодний». Спільним для поняття «контент» і в українській, і в англійській мовах є «зміст».

Згідно з «Великим тлумачним словником сучасної української мови» зміст — це «1. Те, про що йдеться, розповідається де-небудь, те, що описується, зображується (у книзі, статті і т. ін.). 2. Сутність, внутрішня особливість чого-небудь. // Певні властивості, характерні риси, які відрізняють явище, предмет від подібних явищ, предметів та ін. 3. Розумна основа, мета, призначення чого-небудь. Зміст освіти. 4. Перелік розді-

лів, частин оповідань і т. ін. книги, збірки рукопису тощо із зазначенням сторінок, де вони вміщені» (Бусел, 2005, с. 467)

К. Костюк стверджує, що «інформаційний масив чи інформаційний потік, з яким пов'язане поняття контенту, викликає асоціації з потужним джерелом виробництва інформації, таким типом упорядкування, який на відстані здається хаосом і шумом, а зблизка набуває структурності та осмисленості» (Костюк, 2015, с. 344).

Оскільки маємо на меті визначити поняття «науково-популярний контент», дослідимо інші його складники. Згідно з «Великим тлумачним словником сучасної української мови», наука — це «1. Одна з форм суспільної свідомості, що дає об'єктивне відображення світу; система знань про закономірності розвитку природи і суспільства та способи впливу на навколишній світ. 2. Окрема галузь цих знань; напрям у якій-небудь галузі знань, названий ім'ям його засновника. 3. Освіта, навички, знання, набуті людиною в процесі навчання, життєвого досвіду. 4. Те, що повчає, дає життєвий досвід: порада, урок, напучення» (Бусел, 2005, с. 741).

Поняття «науковий» — це той, «1. Який займається розробкою питань науки. 2. Який базується на принципах науки» (Бусел, 2005, с. 741). Ці дефініції повно характеризують поняття «науковий» і становлять основу першої частини визначення науково-популярного контенту. Друге визначення поняття «науковий» містить ідею, згідно з якою науковий — це протилежний хибному поняттю, ненауковому, підвидів якого на сьогодні існує надзвичайно багато і яке критикують представники наукового скептицизму.

Зазначимо, що нині науковці не дійшли спільної думки щодо ненаукових концепцій, а саме: чи є певне визначення узагальнюючим стосовно інших, чи можна об'єднати під поняттям «паранаука» такі поняття, як «квазінаука», «псевдонаука», «лженаука», «антинаука», або ж чи є всі вони синонімами. В. Мінеєв відзначає, що кожен науковець по-своєму трактує ненаукові концепції (Минеєв, 2013, с. 36). Так, Д. Головін об'єднує ненаукові концепції під загальною назвою «паранаука», уважаючи, що науковці, ті, які «виконують дійсно важливу роботу, критикуючи / виокремлюючи найагресивніші прояви паранауки — лженауку, псевдонауку, антинауку» (Головін, 2011, с. 291). Натомість М. Манер розділяє поняття «псевдонаука» і «паранаука», об'єднуючи під поняттям «паранауки» всі ненаукові концепції, які не завжди є псевдонауковими (Mahner, 2007, p. 527) К. Іванов об'єднує всі ненаукові концепції в поняття «лженаука», оскільки «це єдиний спосіб здійснити первісне розбирання цілої “купи” незвичайних для науки «фактів», хоча такий прийом негативно впливає на, звичайно, точність опису всієї проблеми»

(Иванов, 2002, с. 31). О. Михайличенко поміщає терміни, що визначають ненаукові концепції і вчення, у синонімічний ряд поруч із поняттям «псевдонаука»: «близькі за значенням терміни: паранаука, квазінаука, альтернативна наука, неакадемічна наука, що характеризують діяльність або вчення, які усвідомлено або неусвідомлено імітують науку, але по суті такими не є» (Михайличенко, 2014, с. 10).

Р. Халлокс виокремлює дві ненаукові концепції — псевдонауку і паранауку. Дослідник базується на тому, що «від грецького пара — це “поруч з” (тобто теорії і практики, які співіснують з наукою без судження про їх цінність)» (Halleux, 2000, р. 84), і «від грецького pseudomai, “брехати” (тобто підробки й фальшивки, які видаються за наукові)» (Halleux, 2000, р. 84). Не розмежовуватимемо, що належить до паранаук, а що до псевдонаук, адже різні наукові джерела долучають одні й ті самі ненаукові вчення, наприклад, алхімію, астрологію, нумерологію, екстрасенсоріку, хіромантію тощо до різних ненаукових концепцій. Однак означмо найвиразніші прояви псевдонаук з метою коректно розмежовувати наукові, псевдонаукові та паранаукові програми сучасного телепростору.

На противагу псевдонауці, «Б. Рассел акцентував на двох інтелектуальних інструментах, що конституювали сучасну науку — ви-найдений греками дедуктивний метод і експериментальний метод» (Товарниченко, 2010, с. 33). Відповідно, серед характерологічних особливостей псевдонаук виокремлюють невикористання наукових методів, зокрема експериментального й дедуктивного, а також «відсутність результатів чи доказів з певної теорії; ігнорування фактів дійсності» (Казаков, 2016, с. 133–134). Отже, науково-популярні телепрограми та фільми, що відповідають вищезазначеним критеріям псевдонауковості, не вважаємо складовою науково-популярного контенту в українському телепросторі.

Розглянемо поняття «популярний», що сформулювати повне визначення науково-популярного контенту. Слово «популярний» запозичено з французької мови й походить від «populaire», яке виникло від латинського «popularis», сформоване від «populus» — «народ». Словники В. Даля, Д. Ушакова, С. Ожегова, Т. Єфремової та В. Бусела однаково визначають термін «популярний», тому вважаємо за доцільне навести визначення з «Великого тлумачного словника сучасної української мови» за редакцією В. Бусела, де «популярний» — це «1. Нескладний змістом і формою викладу, легкий для розуміння; зрозумілий, доступний, дохідливий. 2. Який став загальновідомим, набув загального визнання, схвалення. 3. Який набув значного поширення серед населення; поширений, широко вживаний» (Бусел, 2005, с. 1064). Іншими словами,

коли йдеться про телеконтент, «популярний» — це той, який доступний і зрозумілий для масової аудиторії.

Із цього випливає трактування поняття «науково-популярний» — «пов'язаний з науковими знаннями і адресованими широкому колу читачів» (Бусел, 2005, с. 741). Т. Єфремова надала поняття «науково-популярний» дещо інше визначення, вважаючи, що науково-популярний — «викладений, написаний у загальнодоступній формі на основі досягнень науки» (Єфремова, 2000). (В обраному контексті доцільніше мати на увазі не читача, а глядача, зокрема масового).

Отже, можна визначити науково-популярний контент як обсяг інформації, насичений науковими знаннями з різних галузей наук, адресований масовій аудиторії з метою популяризації науки та який існує в рамках певної інформаційної системи. Інформаційною системою, де наявний досліджуваний науково-популярний контент, є вітчизняний телепростір. Згідно з В. Буселом, простір — це «1. Одна з основних об'єктивних форм існування матерії, яка характеризується протяжністю та обсягом. 2. Необмежена протяжність (у всіх вимірах, напрямках); тривимірна протяжність над землею. 3. Вільний, великий обшир, просторинь // Площа чого-небудь на земній поверхні, територія. 4. Відсутність будь-яких обмежень, перешкод у чомусь; воля. 5. Абстрактна множина з аксіоматично заданою певною структурою, у якій розвивається та чи інша математична теорія» (Бусел, 2005, с. 1170). Зважаючи на вищезазначене, можна стверджувати, що явище простору не є обмеженим, однак у дослідженні йдеться про телепростір. Відповідно, єдине обмеження, у рамках якого існує досліджуваний науково-популярний контент, це телебачення.

Як зазначалося вище, будь-який контент існує в рамках певної інформаційної системи, головним компонентом якої є людська творчість. Отже, телепростір — вид інформаційної системи, що складається із сукупності телевізійних каналів і програм, які переглядає глядач.

Зважаючи на той факт, що сучасне телебачення постійно розвивається, воно зазнає і значних змін, зокрема в технологіях мовлення. Оскільки телеаудиторія нині має широкий вибір моделей телемовлення (ефірного, кабельного, супутникового, інтернет-телебачення), відзначимо, що до поняття «українського телепростору» долучено телеканали, які транслюються в Україні операторами кабельного телебачення. На нашу думку, аналіз телеканалів, представлених саме таким типом телемовлення, є найдоцільнішим, оскільки кількість телеканалів, представлених ефірним мовленням, на сьогодні не охоплює всього масиву, наявного в Україні, водночас супутникове та тим паче інтернет-телебачення, навпаки, мають у своєму арсеналі сотні телеканалів з усього світу, що внеможливує окреслити саме український телепростір. Оператори

кабельного телебачення транслюють вітчизняні телеканали та канали, офіційно існують в Україні (наприклад, «Viasat Nature», «Discovery Science» тощо). Під час дослідження проаналізовано ті телеканали, мовою яких є українська чи російська. Зарубіжні телеканали, представлені мовою оригіналу чи в перекладі будь-якою іншою мовою, окрім української чи російської, не досліджені.

Висновки. Отже, розглянувши складники терміна «науково-популярний контент», сформулюємо ключові критерії, які характеризують означене поняття як таке, що: висвітлює певні наукові знання та досягнення з однієї чи кількох галузей наук (суспільних, технічних, природничих тощо); має в структурі науково-дослідницьке підґрунтя; не містить псевдонауковості; призначене масовій аудиторії.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням науково-популярного контенту та його особливостей в університетах, популяризацією науки в Україні і розвитком наукової журналістики.

Список посилань

- Cambridge Academic Content Dictionary* (2017). Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/content>.
- Halleux, R. (2000). About Anti-Science, Para-Science and Pseudo-Science. *World Conference on Science. Science for the Twenty-First Century: A New Commitment*, p. 84–86.
- Mahner, M. (2007). Demarcating Science from Non-Science. *Handbook of the Philosophy of Science: General Philosophy of Science*, p. 515–575.
- Бусел, В. Т. (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Ірпінь: Перун.
- Головин, Д. В. (2011). О взаимоотношениях науки и паранауки. *Сборник научных статей по материалам V Всероссийской научной конференция с международным участием*, 380 с.
- Ефремова, Т. Ф. *Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный*. Москва: Русский язык. Взято из: <http://efremova-online.ru/slovar-efremovo/nauchno-populyarnyj/51766/>
- Иванов, К. П. (2002). Агрессивная лженаука. *Вестник Российской Академии Наук, том 72, 1, с. 30–36*.
- Казаков, М. А. (2016). Псевдонаука как превращенная форма научного знания: теоретический анализ. *Философия науки и техники, Москва, Институт философии РАН, 2, с. 130–148*. Взято из <https://cyberleninka.ru/article/v/psevdonauka-kak-prevrashchennaya-forma-nauchnogo-znaniya-teoreticheskiy-analiz>.
- Костюк, К. Н. (2015). *Книга в новой медийной среде*. Москва: Директ-Медиа.
- Минеев, В. В. (2013). Антинаука и современное образование: время переопределять понятия. *Вестник Красноярского государственного педагогического университета имени В. П. Астафьева, 3 (25), с. 31–38*.
- Михайличенко, О. В. (2014). Наука в розвитку цивілізації. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Збірник наукових праць, 49, с. 6–10*.

Товарниченко, В. О. (2010). Псевдонаука та її раціональність: соціокультурний аналіз. *Гуманітарний вісник ЗДІА, Запоріжжя*, 41, с. 30–40.

Хазен, А. (2002). *О лженауке, её последствиях и об ошибках в науке*. Наука и жизнь. Взято з <http://www.webcitation.org/6uBSNzxUS>.

References

- Cambridge Academic Content Dictionary* (2017). Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/content>. [In English].
- Halleux, R. (2000). About Anti-Science, Para-Science and Pseudo-Science. *World Conference on Science. Science for the Twenty-First Century: A New Commitment*, p. 84–86. [In English].
- Mahner, M. (2007). Demarcating Science from Non-Science. *Handbook of the Philosophy of Science: General Philosophy of Science*, p. 515–575. [In English].
- Busel, V. T. (2005). *The Great Dictionary of Business Ukrainian Movement*. Irpin: Perun. [In Ukrainian].
- Golovin, D. V. (2011). The relationship between science and parasience. *Collection of scientific articles based on the materials of the 5th Russian Scientific Conference with International Participation*, 380 p. [In Russian].
- Efremova, T. F. *The New Dictionary of the Russian Language. Explanatory word-building*. Moscow: Russian language. Retrieved from <http://efremova-online.ru/slovar-efremovoy/nauchno-populyarnyj/51766/> [In Russian].
- Ivanov, K. P. (2002). Aggressive pseudoscience. *Bulletin of the Russian Academy of Sciences*. Volume 72, 1, p. 30–36. [In Russian].
- Kazakov, M. A (2016). Pseudoscience as a transformed form of scientific knowledge: a theoretical analysis. *Philosophy of Science and Technology*. Moscow, Institute of Philosophy, Russian Academy of Sciences, 2, p. 130–148. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/psevdonauka-kak-prevrashchennaya-forma-nauchnogo-znaniya-teoreticheskij-analiz> [In Russian].
- Kostyuk, K. N. (2015). *The book is in a new media environment*. Moscow: Direct Media. [In Russian].
- Mineev, V. V. (2013). Antinauka and modern education: time to redefine the concept. *Bulletin of Krasnoyarsk State Pedagogical University named by V. P. Astafyev*, 3 (25), p. 31–38. [In Russian].
- Mykhailichenko, O. V. (2014). Science in the development of civilisation. *Theoretical Nutrition of Culture, Examination and Violation: Collection of scientific works*, 49, p. 6–10. [In Ukrainian].
- Tovarnichenko, V. O. (2010). Pseudoscience and its rationalism: social and cultural analysis. *Humanitarian Newsletter of Zaporizhzhya State Engineering Academy*. Zaporizhzhya, 41, p. 30–40. [In Ukrainian].
- Hazen, A. (2002). About pseudoscience, its consequences and mistakes in science. *Science and life*. Retrieved from <http://www.webcitation.org/6uBSNzxUS> [In Russian].

Надійшла до редколегії 13.09.2018 р.